

การนำเสนอแนวทางการพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณลักษณะ
ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ในบทนี้ จะเป็นการนำเสนอแนวทางการพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญา
ของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีรายละเอียดตามหัวข้อต่อไปนี้

ตอนที่ 1 : อภิปรายผลจากกรณีศึกษา 3 ชุมชน

ตอนที่ 2 : การนำเสนอแนวทางการพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของ
เศรษฐกิจพอเพียง

รายละเอียดของแต่ละตอน มีดังนี้

ตอนที่ 1 : อภิปรายผลจากกรณีศึกษา 3 ชุมชน

1. ความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างคุณลักษณะและเงื่อนไขตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

จากการวิจัยเอกสาร ที่ได้ทำการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างคุณลักษณะ 3
ประการ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี และเงื่อนไข 2 ประการ คือ
ความรู้และคุณธรรม และพบว่าเงื่อนไขความรู้และคุณธรรมเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่เอื้อให้เกิด
การพัฒนาคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงขึ้นในตัวมนุษย์ ซึ่งหากบุคคลใดขาด
เงื่อนไขความรู้และคุณธรรมในการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ แล้ว จะทำให้การ
ตัดสินใจหรือการกระทำนั้นยากที่จะเป็นไปตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง ในขณะที่เดียวกัน
หากบุคคลนั้นได้รับการพัฒนาความรู้และคุณธรรมเพิ่มมากขึ้นเท่าใด ก็จะส่งผลให้บุคคลนั้นมีการ
ตัดสินใจและการกระทำที่สอดคล้องกับคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมากยิ่งขึ้น
เท่านั้น

จากการวิจัยภาคสนาม ผู้วิจัยได้พบว่า “การรู้จักตนเอง” ซึ่งอยู่ภายใต้เงื่อนไขความรู้ “การรู้
ตนเองอยู่เสมอ” และ “ความสามารถในการเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง” ซึ่งอยู่
ภายใต้เงื่อนไขคุณธรรม เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การพัฒนาคุณลักษณะของคนตามปรัชญาของ
เศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น กล่าวคือ หากบุคคลใดได้รับการพัฒนา
ด้านความรู้และคุณธรรมจนเกิดเงื่อนไขข้อทั้ง 3 ประการข้างต้นนี้แล้ว ก็จะส่งผลให้บุคคลนั้นเกิด
การพัฒนาคุณลักษณะ “ความมีเหตุผล” ขึ้นในตัวเป็นอันดับแรก โดยเมื่อบุคคลจะต้องดำเนินการสิ่ง

ใด ความมีเหตุผล ก็จะเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ช่วยให้การตัดสินใจและการกระทำที่เกิดขึ้นของบุคคลนั้นเป็นไปอย่าง “พอประมาณ” ในขณะที่เดียวกัน “ความมีเหตุผล” ก็เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ช่วยให้บุคคลนั้น “สร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี” ให้เกิดขึ้น ในประเด็นของการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง และเตรียมตัวหาวิธีการป้องกันความไม่แน่นอนต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้อีกด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่า คุณลักษณะ “ความมีเหตุผล” เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ก่อให้เกิด คุณลักษณะ “ความพอประมาณ” และคุณลักษณะ “การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี” ซึ่งหากบุคคลใดไม่ได้รับการพัฒนา “เงื่อนไขความรู้และคุณธรรม” จนเกิดคุณลักษณะ “ความมีเหตุผล” ขึ้นในตัวแล้ว ก็ยากที่จะพัฒนาให้เกิดคุณลักษณะ “ความพอประมาณ” และคุณลักษณะ “การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี” ได้

2. ความสมดุลของกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงทั้ง 4 ด้านในชุมชน

สืบเนื่องจากผลของจากการวิจัยเอกสาร ที่ผู้วิจัยได้ศึกษานิยามของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในส่วนที่กล่าวถึงเป้าประสงค์ของเศรษฐกิจพอเพียงว่า “เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544 : ก) ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปว่า การที่ชุมชนจะพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อนำไปสู่เป้าประสงค์ที่ต้องการนั้น จำเป็นที่ชุมชนจะต้องมีกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงครบทั้ง 4 ด้าน คือ กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านเศรษฐกิจ กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านสังคม กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านสิ่งแวดล้อม และกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านจิตใจ เพื่อให้กิจกรรมที่เกิดขึ้นทั้งหมดสามารถช่วยกันพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างสมดุลและครบถ้วน

ผลจากการวิจัยภาคสนาม ที่ทำการศึกษากิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงที่เกิดขึ้นในชุมชนพอเพียง 1 พบว่า ชุมชนพอเพียง 1 มีการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงครบทั้ง 4 ด้าน แต่ให้ความสำคัญเน้นหนักไปที่กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านเศรษฐกิจและกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านสังคมมากกว่ากิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านสิ่งแวดล้อมและกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านจิตใจ เนื่องจากเป้าหมายหลักในการพัฒนาชุมชนของชุมชนพอเพียง 1 คือ การสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองเพื่อแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจให้กับสมาชิกในชุมชนให้ได้ก่อนเป็นอันดับแรก

ผลจากการที่ชุมชนพอเพียง 1 ให้ความสำคัญกับกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก และละเลยการพัฒนากิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านสิ่งแวดล้อมและ

กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านจิตใจให้กับสมาชิกในชุมชน ได้ทำให้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมภายในชุมชนยังไม่ได้รับการแก้ไขฟื้นฟูมากนัก นอกจากนี้ ยังพบว่า สมาชิกในชุมชนพอเพียง 1 ยังคงมีค่านิยมในการทำกิจกรรมว่า “ทำแล้วต้องรวย” “ถ้าไม่มีผลประโยชน์ ก็ไม่อยากจะเข้าร่วม” อันแสดงให้เห็นถึงการเห็นแต่ประโยชน์ส่วนตน หรือพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนที่ไม่ปฏิบัติตามกฎที่ตั้งขึ้นของกลุ่มกิจกรรมและนำสินค้าที่ผลิตได้ไปขายในตลาดเอง เนื่องจากมีความโลภอยากได้เงินมากกว่าการขายรวมกันเป็นกลุ่ม ซึ่งค่านิยมและพฤติกรรมเหล่านี้ ได้ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จของกิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงที่เกิดขึ้นทั้งหมดในชุมชน ซึ่งแม้ว่าจะมีการวางแผนอย่างรอบคอบ มีการดำเนินการที่มีประสิทธิภาพ และมีระบบตรวจสอบที่รัดกุม แต่ก็อาจประสบกับความล้มเหลวได้ เนื่องจากคนที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมนั้นขาดคุณธรรม ได้แก่ ความซื่อสัตย์สุจริต การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ความอดทนพากเพียร และความสามัคคี เป็นต้น รวมทั้ง ยังสะท้อนให้เห็นว่าสมาชิกในชุมชนพอเพียง ยังคงมีความไม่เข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างลึกซึ้ง และต้องการการพัฒนาจิตใจเพิ่มเติม

ผลจากการวิจัยภาคสนาม ที่ทำการศึกษากิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงที่เกิดขึ้นในชุมชนพอเพียง 2 พบว่า ชุมชนพอเพียง 2 มีการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงครบทั้ง 4 ด้าน เช่นเดียวกัน โดยมีจุดเน้นที่กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านจิตใจมากกว่ากิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านอื่น เนื่องจากเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนของชุมชนพอเพียง 2 คือ การพัฒนาคนให้หลุดพ้นจากกิเลสและเครื่องเศร้าหมองและมุ่งสู่การเป็นอริยะบุคคล อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงความสมดุลระหว่างกิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 4 ด้านของชุมชนแล้ว จะพบว่า กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงทั้ง 4 ด้านของชุมชน มีความสมดุลกัน ไม่นั่นหนักไปด้านใดด้านหนึ่งอย่างชัดเจนมากนัก กล่าวคือ ชุมชนพอเพียง 2 ไม่ได้ละเลยการพัฒนากิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านใดด้านหนึ่งอย่างเด่นชัดดังเช่นชุมชนพอเพียง 1 หากแต่มีเหตุผลในการจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรมแต่ละด้านอย่างชัดเจน โดยจะให้ความสำคัญกับกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านจิตใจ กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านสังคม และกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านสิ่งแวดล้อมมากกว่ากิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านเศรษฐกิจ โดยให้ความสำคัญกับกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านเศรษฐกิจเฉพาะในประเด็นของการผลิตเพื่อให้สมาชิกในชุมชนมีอาหารรับประทานเพื่อการยังชีพเพียงพอสำหรับการปฏิบัติธรรมได้เท่านั้น ซึ่งทำให้สมาชิกในชุมชนมีเวลาและแรงงานที่สามารถไปช่วยดำเนินการกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงในด้านอื่นของชุมชนได้ต่อไป นอกจากนี้ ยังพบว่า ผู้นำของชุมชนยังได้สอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับการลดละกิเลส การเสียสละแบ่งปัน และความขยันอดทน ซึ่งเป็นการพัฒนาด้านจิตใจเข้าไปในการดำเนินกิจกรรมทุกประเภทอย่างกลมกลืน ทำให้กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านเศรษฐกิจ กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านสังคม และกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้าน

สิ่งแวดล้อมที่ดำเนินการทั้งหมดในชุมชน ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาแต่ละด้านควบคู่ไปกับการพัฒนาจิตใจไปพร้อมกัน

ผลจากการดำเนินกิจกรรมที่สร้างความพอเพียงทั้ง 4 ด้านของชุมชนพอเพียง 2 ที่มีความสมดุลกัน และการที่ชุมชนสามารถคัดเลือกผู้ที่เข้าเป็นสมาชิกของชุมชนได้ โดยสมาชิกที่อยู่ในชุมชนทั้งหมด เป็นผู้ที่มีความต้องการที่จะพัฒนาตนเองด้านจิตใจและมีความศรัทธาในศาสนธรรม และตัวผู้นำเป็นพื้นฐาน ประกอบกับ ชุมชนมีการสร้างระบบของตนเองที่เข้มแข็ง เช่น การใช้ศีล เป็นกรอบสำหรับการปฏิบัติตัว การมีอุดมการณ์ของตนเอง การมีข้อกำหนดหรือกฎระเบียบของชุมชนที่สมาชิกทุกคนจำเป็นต้องปฏิบัติตามมิฉะนั้นจะต้องถูกให้ออกจากชุมชน เป็นต้น ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้ ได้ช่วยส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนพอเพียง 2 มีคุณลักษณะและการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเห็น ได้ชัดมากกว่าสมาชิกในชุมชนพอเพียง 1 และในชุมชนพอเพียง 3

ผลจากการวิจัยภาคสนาม ที่ทำการศึกษากิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงที่เกิดขึ้นในชุมชนพอเพียง 3 พบว่า ชุมชนพอเพียง 3 มีการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงครบทั้ง 4 ด้าน เช่นเดียวกัน โดยกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงทั้ง 4 ด้านของชุมชน มีความสมดุลกัน ไม่เน้นหนักไปด้านใดด้านหนึ่งอย่างชัดเจนนัก แม้ว่าเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนของชุมชนพอเพียง 3 คือ การแก้ไขปัญหาหนี้สินของสมาชิกในชุมชน ซึ่งสาเหตุที่ทำให้การดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงทั้ง 4 ด้านในชุมชนพอเพียง 3 มีความสมดุลกัน เกิดจากการที่สมาชิกในชุมชนได้ทำการวิเคราะห์ถึงสาเหตุพื้นฐานของปัญหาหนี้สินที่เกิดขึ้น และพบว่าเกิดจากสาเหตุ 3 ประการ คือ 1) ค่านิยมการซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยของสมาชิกในชุมชน 2) การมีทางเลือกในการประกอบอาชีพอย่างจำกัด ที่เกิดจากการขาดแคลนน้ำที่ใช้ในการทำเกษตร ซึ่งเป็นผลมาจากป่าต้นน้ำของชุมชนถูกทำลาย 3) การขาดสติในการใช้จ่าย ซึ่งการจะแก้ปัญหานี้สินได้ นั้น สมาชิกในชุมชนจำเป็นต้องดำเนินการกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงทั้ง 3 ด้านพร้อมกันไป กล่าวคือ ใช้กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านเศรษฐกิจ ในการช่วยเพิ่มรายได้และลดรายจ่ายที่ฟุ่มเฟือย ใช้กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อเร่งฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำลำธารที่เสื่อมโทรมให้มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น และใช้กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านจิตใจ เพื่อพัฒนาให้สมาชิกในชุมชนรู้ตนเองและมีสติในการใช้จ่าย โดยกิจกรรมทั้งหมดได้เริ่มต้นดำเนินการไปพร้อม ๆ กัน เนื่องจากการที่สมาชิกในชุมชนจะพัฒนาจิตใจจนถึงขั้นมีสติในการใช้จ่าย หรือการที่ป่าจะฟื้นตัวและมีความอุดมสมบูรณ์ได้นั้น จำเป็นที่จะต้องอาศัยระยะเวลาช่วงหนึ่ง ในขณะที่การพยายามควบคุมค่าใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือยในการดำรงชีวิตเป็นสิ่งที่มีสมาชิกในชุมชนสามารถดำเนินการได้ทันที

ผลจากการที่ชุมชนพอเพียง 3 มีการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านต่าง ๆ ความรู้กันไปเพื่อมุ่งไปสู่การแก้ปัญหาหนี้สิน ทำให้สมาชิกในชุมชนได้รับการพัฒนามุมมองใหม่ในการดำเนินชีวิต โดยสามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และจิตใจไปพร้อม ๆ กัน และพัฒนาเป็นรูปแบบกิจกรรมของชุมชนที่สามารถครอบคลุมการสร้าง ความพอเพียงทั้งด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ ด้านจิตใจ และด้านสังคมไปพร้อมกันได้ เช่น การ สร้างฝายชะลอน้ำและการป้องกันไฟป่า ที่สามารถช่วยสร้างทั้งความอุดมสมบูรณ์ให้กับผืนป่า สร้างอาชีพและรายได้เพิ่มเติมให้กับสมาชิกในชุมชนที่มีอาชีพหาของป่าเป็นอาชีพเสริม สร้างความ สามัคคีและแบ่งปันระหว่างสมาชิกในชุมชน และช่วยทำให้สมาชิกในชุมชนที่ทำการเกษตรได้มีน้ำ สำหรับใช้เพาะปลูกได้ตลอดทั้งปี เป็นต้น

จากผลการวิจัยเอกสารและผลการวิจัยภาคสนาม สามารถสรุปเป็นแนวทางสำหรับการ ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนได้ 3 ประการ ดังนี้

1. แต่ละชุมชนควรมีกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงครบทั้ง 4 ด้าน คือ กิจกรรมเพื่อสร้าง ความพอเพียงด้านเศรษฐกิจ กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านสังคม กิจกรรมเพื่อสร้างความ พอเพียงด้านสิ่งแวดล้อม และกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านจิตใจ โดยการดำเนินกิจกรรมทั้ง 4 ด้าน ควรมีความสมดุลและเป็นขั้นเป็นตอน ไม่ควรเน้นหนักไปที่กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียง ด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะ เพื่อให้กิจกรรมที่ดำเนินการทั้งหมดสามารถช่วยกันพัฒนาคนในชุมชน ให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างครบถ้วน อันจะนำไปสู่การ พัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืนของชุมชน

2. เมื่อพิจารณากิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 4 ด้าน เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของความ สมดุลและยั่งยืนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ชุมชนอาจเริ่มต้นด้วยกิจกรรมเพื่อสร้าง ความพอเพียงด้านจิตใจก่อนเป็นอันดับแรก เพื่อพัฒนาจิตใจของสมาชิกในชุมชนให้มีรากฐานทาง จิตใจที่เข้มแข็งเสียก่อน จากนั้นจึงสานต่อด้วยกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านสังคม ที่เน้นการ รวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน และสร้างความสามัคคี ประองคอง และการช่วยเหลือเอื้ออาทร ระหว่างคนในชุมชนเดียวกัน จากนั้นจึง กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านสิ่งแวดล้อมที่จะช่วย ให้การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างยั่งยืนและมั่นคงมากขึ้น จากนั้น จึงพัฒนากิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านเศรษฐกิจเพื่อให้สมาชิกในชุมชนมีคุณภาพ ชีวิตที่ดีต่อไป ซึ่งหากชุมชนใดได้ดำเนินการตามขั้นตอนนี้แล้ว ก็จะพบว่าเมื่อได้พัฒนาจิตใจ สมาชิกในชุมชนไปจนถึงระดับหนึ่งนั้น ความจำเป็นที่จะต้องเร่งดำเนินการกิจกรรมเพื่อสร้างความ พอเพียงด้านสิ่งแวดล้อม และกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านเศรษฐกิจ ก็จะเป็นไปได้อย่าง สะดวกและเรียบง่ายมากขึ้นเนื่องจากสมาชิกในชุมชนมีความต้องการทางเศรษฐกิจและเบียดเบียน ธรรมชาติน้อยลง

3. กิจกรรมเพื่อสร้างความพอใจเพียงทุกด้านมีความเป็นองค์รวม จึงจำเป็นที่ทุกชุมชนจะต้องมีการดำเนินกิจกรรมเหล่านี้ไปพร้อม ๆ กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กิจกรรมเพื่อสร้างความพอใจเพียงด้านจิตใจที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงไม่ควรจัดเป็นกิจกรรมระยะสั้นที่แยกโคดเคี้ยวจากการดำเนินชีวิตประจำวัน ดังเช่น การจัดค่ายวิปัสสนาปีละครั้งของชุมชนพอเพียง 3 ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าการจัดกิจกรรมระยะสั้นเช่นนี้ ก่อให้เกิด “การได้เข้าไปสัมผัสหรือรับรู้ว่าเป็นสิ่งที่ดี” แต่ไม่ได้กระตุ้นให้เกิดการซึมซับแนวคิดหรือการเข้าใจอย่างลึกซึ้งเพียงพอจนนำมาปฏิบัติหรือปรับใช้กับการดำเนินชีวิตของตนเองได้ ซึ่งหากสมาชิกในชุมชนไม่ได้รับการอบรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอแล้ว ในที่สุดการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมก็จะค่อย ๆ คลายความเข้มข้นและจางหายไป ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างความพอใจเพียงด้านจิตใจ จึงควรยึดแนวทางของชุมชนพอเพียง 2 ที่มีการสอดแทรกกิจกรรมเพื่อสร้างความพอใจเพียงด้านจิตใจลงไปในกิจกรรมทุกประเภท และสอดคล้องกลมกลืนกับการดำเนินชีวิตประจำวันของสมาชิกในชุมชน

3. การเรียนรู้ของชุมชนเพื่อพัฒนาคนไปสู่คุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ชุมชนได้ใช้กิจกรรมในรูปแบบที่หลากหลายเป็นเครื่องมือในการพัฒนาการเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อให้สมาชิกในชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดขึ้นในตัวของสมาชิกในชุมชนได้

การเรียนรู้ของชุมชนเพื่อพัฒนาคนไปสู่คุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถแบ่งได้ 2 ระดับ คือ

3.1 การเรียนรู้ในระดับบุคคล กล่าวคือ เป็นการเรียนรู้ในระดับปัจเจกบุคคล ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ด้วยตนเองและการเรียนรู้จากผู้อื่น ผ่านการทำกิจกรรมและการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นที่ช่วยให้สมาชิกในชุมชนรู้จักตนเองมากขึ้น ทั้งในแง่ของการรู้จักจิตใจของตนเอง และการรู้จักแบบแผนในการดำเนินชีวิตของตนเอง ซึ่งนำไปสู่ความพยายามที่จะพัฒนาตนเองทั้งในด้านความรู้และคุณธรรมไปสู่การพึ่งตนเองในแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป

3.2 การเรียนรู้ในระดับกลุ่ม/ชุมชน เป็นการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มของสมาชิกในชุมชน ผ่านการทำกิจกรรมร่วมกันเป็นกลุ่ม ซึ่งจะช่วยให้สมาชิกในชุมชนได้เรียนรู้คุณธรรมที่ใช้ในการดำเนินชีวิตร่วมกัน เช่น การแบ่งปัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความอดทน พากเพียร และความสามัคคี นอกจากนี้ ยังได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างความรอบรู้และรอบคอบขึ้นในตัวของปัจเจกบุคคลด้วย

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยหลักที่เป็นตัวกระตุ้นให้บุคคลและชุมชนมีการเรียนรู้ที่เกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความรุนแรงของปัญหาที่ประสบ ซึ่งเกิดจากการมีรูปแบบการดำรงชีวิตที่ผิดพลาดในอดีต และส่งผลให้เกิดเป็นปัญหาหรือข้อจำกัดของการดำรงชีวิตในปัจจุบัน ทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดความต้องการที่จะแสวงหาทางเลือกใหม่ในการดำรงชีวิตที่จะช่วยป้องกันให้ตนเองและชุมชนไม่ต้องประสบกับปัญหาในรูปแบบเดิมอีก

ข้อสังเกตประการหนึ่ง ที่ได้จากการวิจัยภาคสนาม คือ นอกเหนือไปจากการที่แต่ละชุมชนได้เรียนรู้วิธีการใน “การพัฒนาค้นด้านความรู้และคุณธรรม” เพื่อให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านรูปแบบของกิจกรรมที่หลากหลายแล้ว ชุมชนยังมีการเรียนรู้ที่จะกำหนดเป็นกฎระเบียบหรือกรอบวินัยในการดำรงชีวิตที่จะช่วยส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนมีการดำเนินชีวิตตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงร่วมกัน รวมทั้ง มีการ “สร้างระบบ” ที่เชื่อมโยงกิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นเครือข่ายเพื่อให้การดำเนินกิจกรรมทั้งหมดสนับสนุนซึ่งกันและกันและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนในชุมชน

โดยสรุป การเรียนรู้ของชุมชนเพื่อพัฒนาค้นไปสู่อุทิศคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นการเรียนรู้ที่หลากหลายรูปแบบและหลายระดับ ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ในครอบครัว และเรียนรู้ในชุมชนผ่านกิจกรรมกลุ่ม โดยจำเป็นที่จะต้องเริ่มต้นจากการมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องก่อนว่า เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึงอะไร และมีหลักการสำคัญอะไรบ้างที่แต่ละบุคคล/องค์กรสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติได้ ซึ่งหลังจากที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว ก็จะนำไปสู่การทดลองนำมาประยุกต์ใช้กับตนเอง ทั้งในชีวิตประจำวัน โดยยึดหลักของความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีซึ่งการเรียนรู้จากการปฏิบัตินี้ จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติเกิดความตระหนักถึงความสุขจากการมีความพอเพียงทั้งในด้านกายภาพและจิตใจ ทำให้ลดความต้องการ ลดการเบียดเบียนผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม เกิดเป็นกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และขยายวงกว้างจากระดับของการพึ่งตนเองเพียงอย่างเดียว ไปสู่การคิดเผื่อแผ่ และรู้จักแบ่งปันความสุข ทรัพย์สิน หรือสิ่งที่ตนเองมีมากเกินไปสู่คนอื่น ๆ ในชุมชนและสังคมต่อไป โดยแนวทางที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ได้นั้น

ตอนที่ 2 : การนำเสนอแนวทางการพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

จากผลการวิจัยเอกสารและการวิจัยภาคสนาม ที่ผู้วิจัยได้พบว่า การพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นั้น ชุมชนจำเป็นที่จะต้องดำเนินการ 2 ด้านควบคู่กันไป ได้แก่ การพัฒนาคนในชุมชนให้มีความรู้คู่คุณธรรม และการพัฒนาชุมชนให้มีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 4 ด้านอย่างสมดุล โดยได้กล่าวถึงแนวทางในการพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้เกิดความสมดุลไว้ในส่วนของการอภิปรายผลแล้ว

ในส่วนนี้ จึงขอเสนอนำเสนอเพิ่มเติมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคนโดยตรง ซึ่งผู้วิจัยได้พบว่าการพัฒนาเงื่อนไขความรู้และคุณธรรม จะส่งผลให้คนในชุมชนเกิดการพัฒนาคูณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงขึ้นได้ จึงขอเสนอแนะให้องค์กรที่มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาคนในชุมชนโดยตรง ทั้งครอบครัว โรงเรียน วัด หน่วยงานของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ควรร่วมกันหาวิธีการในการพัฒนาความรู้และคุณธรรมของคนในชุมชนให้เหมาะสมกับบริบท วิถีชีวิต และวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น โดยผู้วิจัยมีความเห็นว่ารูปแบบที่ใช้ในการพัฒนาความรู้และคุณธรรมนั้นไม่ควรจะเป็นสูตรสำเร็จตายตัว แต่ควรจะมีหลากหลาย เพื่อให้เหมาะสมกับ “จริต” และ “ศรัทธา” ที่แต่ละคน/กลุ่ม/ชุมชนมีแตกต่างกันออกไป ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงนำเสนอเฉพาะสาระสำคัญของความรู้และคุณธรรมที่มีความจำเป็นต่อการพัฒนาไปสู่เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งผู้ที่นำไปประยุกต์ใช้ควรที่จะเน้นเป็นเนื้อหาหลักในการพัฒนาคนเพื่อให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. การพัฒนาความรู้

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในส่วนของการอภิปรายผลที่ผู้วิจัยสรุปว่า “ความมีเหตุผล” เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เกิด “ความพอประมาณ” และ “การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี” ผู้วิจัยจึงแบ่งความรู้ที่จำเป็นต่อการพัฒนาคนในชุมชนให้มียุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เรียงตามลำดับการเกิดความรู้ได้เป็น 3 ด้าน คือ

1. ความรู้ที่เอื้อให้เกิดความมีเหตุผล ได้แก่

1.1 การรู้จักสาเหตุ หมายถึง ความรู้ที่ช่วยให้บุคคลนั้นรู้จักเกณฑ์แห่งเหตุผล โดยสามารถพิจารณาได้ว่า เรื่องราวหรือปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งหมดมีสาเหตุพื้นฐานหลักมาจากอะไร และรู้ว่าเมื่อตนเองทำเหตุเช่นนี้แล้ว จึงจะเกิดผลขึ้นอย่างที่ต้องการได้

1.2 การรู้จักผลที่เกิดขึ้นจากเหตุ หมายถึง ความรู้ที่ช่วยให้บุคคลนั้นรู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำที่ทำอยู่ ว่ามีความมุ่งหมายอย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะเกิดผลอย่างไร โดยมีความสามารถที่จะพิจารณาผลที่เกิดขึ้นอย่างฉลาด ไม่มีความลำเอียง และนำไปสู่การปรับปรุงตัวอย่างต่อเนื่องเพื่อให้สามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

2. ความรู้ที่เอื้อให้เกิดความพอประมาณ ได้แก่

2.1 การรู้จักตนเอง หมายถึง ความรู้ที่ช่วยให้บุคคลนั้นรู้จักตนเองว่าเป็นใคร มีฐานะ กำลัง ความรู้ ความสามารถ ความถนัด มากน้อยเพียงใด เพื่อจะได้ปฏิบัติตัวให้เหมาะสมกับหน้าที่ของตนเองและก่อให้เกิดประโยชน์กับสังคมและส่วนรวมได้มากที่สุด

2.2 การรู้จักประมาณ หมายถึง ความรู้ที่ช่วยให้บุคคลนั้นรู้จักความพอดีในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในด้านการบริโภค การจับจ่ายใช้สอย การดำเนินชีวิต และการรู้จักประมาณตนเองเกี่ยวกับร่างกาย ไม่ทำงานหักโหมเกินไปจนเจ็บป่วย หรือการรู้จักประมาณตนเองในการพึ่งพิงผู้อื่น โดยพยายามช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุดก่อนขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น

3. ความรู้ที่เอื้อให้เกิดการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี

3.1 การรู้จักกาลเทศะ หมายถึง ความรู้ที่ช่วยให้บุคคลนั้นรู้จักเวลาที่เหมาะสม รู้ว่าเวลาใดเหมาะสมที่จะทำสิ่งใด โดยพิจารณาให้เหมาะสมกับฐานะของตน

3.2 การรู้จักชุมชนตนเอง หมายถึง ความรู้ที่ช่วยให้บุคคลนั้นรู้จักกฎระเบียบ วัฒนธรรมประเพณี และลักษณะความเป็นไปของชุมชนนั้น และรู้จักวางตัวให้เหมาะสมกับลักษณะของชุมชน และสามารถทำงานร่วมกับทุกฝ่ายได้ดี

3.3 การรู้จักบุคคลที่เกี่ยวข้องด้วย หมายถึง ความรู้ที่ช่วยให้บุคคลนั้นรู้จักความแตกต่างแห่งบุคคลว่าใครเป็นอย่างไร มีความสามารถด้านไหน มีนิสัยอย่างไร และรู้จักวิธีการที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นด้วยดี จะช่วยให้การทำงานสามารถเป็นไปอย่างราบรื่นและสำเร็จได้โดยง่าย

2. การพัฒนาคุณธรรม

เช่นเดียวกับการพัฒนาความรู้ ที่ว่า “ความมีเหตุผล” เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เกิด “ความพอประมาณ” และ “การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี” ผู้วิจัยจึงแบ่งคุณธรรมที่จำเป็นต่อการพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยแยกออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. คุณธรรมที่เอื้อให้เกิดความมีเหตุผล ได้แก่

1.1 ความไม่ประมาท

1.2 การรู้จักตนเอง

- 1.3 ความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาป
- 1.4 ความซื่อสัตย์สุจริต
2. คุณธรรมที่เอื้อให้เกิดความพอประมาณ ได้แก่
 - 2.1 ความประหยัด อคออม
 - 2.2 การพึ่งตนเอง
 - 2.3 การละกิเลสและความโลภ
 - 2.4 การไม่เบียดเบียนผู้อื่น
3. คุณธรรมที่เอื้อให้เกิดการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี
 - 3.1 ความอดทน พากเพียร
 - 3.2 ความสามัคคี
 - 3.3 การช่วยเหลือ แบ่งปัน เสียสละ
 - 3.4 การประพฤติตนอยู่ในกรอบของศีล

3. แนวทางการประยุกต์ใช้กับชุมชน

1. ในการพัฒนาคนของชุมชน จะต้องพัฒนาทั้งความรู้และคุณธรรมควบคู่กันไป จะแยกพัฒนาเฉพาะเงื่อนไขประการใดประการหนึ่งไม่ได้ เนื่องจากการมีเฉพาะความรู้แต่ไม่มีคุณธรรม ย่อมนำไปสู่การตัดสินใจที่ผิดพลาดและการกระทำที่ทุจริต ก่อให้เกิดการเบียดเบียนผู้อื่นและส่งผลกระทบต่อสังคมในภาพรวม ในขณะที่เดียวกัน การมีเฉพาะคุณธรรมแต่ไม่มีความรู้ ก็ย่อมนำไปสู่การตัดสินใจแบบรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือการกระทำที่ไม่มีเหตุผลได้

2. การมีแบบอย่างที่ดีด้านความรู้และคุณธรรมในชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้การพัฒนาความรู้และคุณธรรมของสมาชิกในชุมชนเป็นไปได้อย่างราบรื่น โดยไม่เกิดความรู้สึกขัดแย้งขึ้นในใจ สถาบันทางศาสนาในชุมชน จึงควรมีความเข้มงวดต่อการปฏิบัติตัวของพระสงฆ์ในชุมชน เพื่อให้สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนในชุมชนได้ รวมทั้ง ควรส่งเสริมให้สถาบันทางศาสนาเข้ามามีบทบาทร่วมในการจัดการศึกษาให้กับสมาชิกในชุมชน ทั้งโดยการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน การจัดการศึกษาเสริมให้สำหรับผู้สนใจ หรือช่วยแนะนำแนวทางในการสอดแทรกความรู้และคุณธรรมที่เหมาะสมเข้าไปในการดำเนินกิจกรรม

3. ในการจัดการศึกษาของสถาบันการศึกษาในชุมชน ทั้งการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบ ควรมีการสอดแทรกเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความรู้และคุณธรรมเข้าไว้ในหลักสูตรการเรียนภาคบังคับ โดยให้มีการเรียนรู้ทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติควบคู่กันไปอย่างสมดุล เพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ทางทฤษฎีและการปฏิบัติจริง รวมทั้งมีการส่งเสริมให้มีการนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ในสภาพการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจถึงความสอดคล้องระหว่างความรู้ที่ได้รับกับการดำเนินชีวิตจริง

4. ในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน ผู้ที่เป็นแกนนำควรมีการวางแผนเพื่อสอดคล้องกับความรู้และคุณธรรมที่สมาชิกในชุมชนจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาเข้าไปในการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมทุกประเภทของชุมชน โดยเฉพาะคุณธรรมที่ช่วยในการเสริมสร้างองค์ประกอบพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น การลดความโลภ การพึ่งตนเอง การมีความซื่อสัตย์สุจริต และการมีความสามัคคี

5. ชุมชนควรมีการกำหนดกฎระเบียบหรือข้อปฏิบัติของชุมชนที่ช่วยสนับสนุนให้สมาชิกในชุมชนมีการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของศาสนาธรรม ที่ผู้วิจัยพบว่ามีความสอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เช่น การถือศีล 5 การกำหนดระเบียบวินัยของสำหรับเด็กและเยาวชน เพื่อเป็นการสร้างระบบและสร้างวัฒนธรรมให้คนในชุมชนมีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

6. การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาความรู้และเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจให้สมาชิกในชุมชนสำนึกในคุณธรรม ชุมชนจึงควรมีกระบวนการที่ช่วยส่งเสริมให้สมาชิกทุกคนเกิดการเรียนรู้ด้านความรู้และคุณธรรมอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยเริ่มตั้งแต่การสนับสนุนให้สถาบันครอบครัวปลูกฝังความรู้และคุณธรรมผ่านการกำหนดเป็น "ระเบียบวินัยในครอบครัว" ให้กับเด็กตั้งแต่ยังเล็ก จากนั้น จึงส่งเสริมให้โรงเรียนร่วมมือกับครอบครัวและสถาบันทางศาสนาในชุมชน ร่วมกันปลูกฝังต่อโดยการกำหนดให้เป็นเนื้อหาหลักของ "หลักสูตรท้องถิ่น" เพื่อปลูกฝังความรู้และคุณธรรมให้กับเด็กที่อยู่ในระบบ โรงเรียน ควบคู่ไปกับการจัดเป็นกิจกรรมด้านการพัฒนาจิตใจอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ รวมทั้ง มีการกำหนดระเบียบข้อบังคับของชุมชน การรณรงค์ให้เกิดวัฒนธรรมและค่านิยมของการมีความรู้คู่คุณธรรม เพื่อช่วยหล่อหลอมให้สมาชิกในชุมชนที่อยู่นอกระบบ โรงเรียนสามารถพัฒนาตนเองไปได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต